

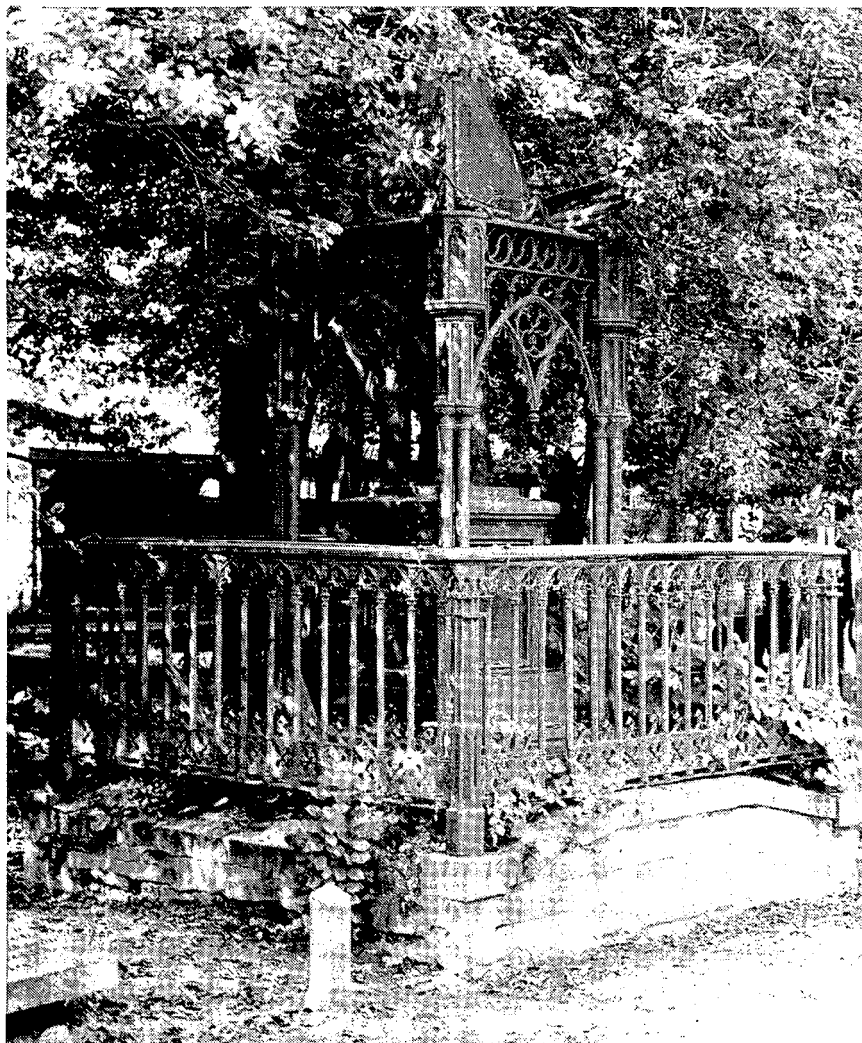
Monumenten voor de schroot

Op grond van de Monumentenwet genieten talrijke kerken, pré- en Protohistorische begraafplaatsen wettelijke bescherming. Hoewel de laatste, als graftekens nauwelijks tot de verbeelding van bezoekers spreken, zijn vooral in kerken nog talrijke graftekens te bewonderen die wel op de belangstelling van de bezoeker kunnen rekenen zoals grafzerken op de kerkvloeren, grote grafmonumenten en epitafen (grafschriften) aan de wanden. Kerken genieten in eerste instantie een architectuur-historische belangstelling. Als ze worden geplaatst op de lijst van beschermde monumenten wordt de motivatie vooral aan dit architectuurhistorische belang ontleend. De in een aldus beschermde kerk aanwezige grafmonumenten worden

dan a.h.w. 'meegenomen'. Dat deze op zich nauwelijks belangstelling genieten blijkt wel uit het feit dat graftekens op de zgn. buitenbegraafplaatsen bijna niet voorkomen op de lijst van beschermde monumenten. Ongetwijfeld heeft de geringe belangstelling voor de 19e eeuw, die tot voor kort de monumentenzorginstanties kenmerkte, daartoe het nodige bijgedragen.

Nu ik een paar honderd kerkhoven en buitenbegraafplaatsen heb bezocht, ben ik

Het in Neogotische stijl uitgevoerde grafmonument Woltersom en Brumsteede (1881) op de Noorderbegraafplaats te Assen.

Grafmonument van mr. Cornelisjan Wouter Nahuijs (overleden 1831). Opgericht door zijn weduwe in 1833. Protestantse begraafplaats 'Zuilen' te Breda.

tot de conclusie gekomen, dat Nederland niet kan bogen op een 'grootse' funeraire (lijkverzorging) cultuur, zoals we die in de zuidelijke landen aantreffen. We mogen hier zeer beslist niet uit opmaken, dat een nadere studie van wat we op en rond de begraafplaatsen aantreffen, niet de moeite waard zou zijn. Integendeel, materiaal te over! Ook al zou deze *Nederlandse funeraire cultuur* de vergelijking met Pere Lachaise of Kensal Green niet kunnen doorstaan, moeten we dit cultuurbezit dan maar zonder meer veronachtzamen?

Zonder het stenen grafmonument te kort te willen doen, zou ik in dit verband de aandacht willen vestigen op het *gietijzeren grafmonument*, zoals we dat hier en daar nog aantreffen. Het veel voorkomende gietijzeren grafkruis laat ik even buiten beschouwing. Het gaat mij nu voornamelijk om de gietijzeren altaarachtige constructies én de vlakke gietijzeren grafplaten. Ze komen beide voornamelijk voor in de oostelijke en noordelijke provincies. De grafplaat is daarbij qua aantal in de meerderheid. Ongetwijfeld valt dit te verklaren uit het feit, dat de gietijzeren grafplaat in aanschaf en onderhoud het goedkoopste was.

ten van onze 19e-eeuwse gietijzerijen. Naast de van oudsher gebruikte natuursteen, betekende de introductie van het gegoten ijzer een nieuw element in het materiaalgebruik voor graftekens. Ze maakten deel uit van de vaste collectie die de gieterijen voerden. Een omstreeks 1830 uitgegeven catalogus van de ijzergieterij Nering Bögel te Deventer biedt een gevarieerd beeld van wat er zoal op dit gebied door de fabriek geleverd kon worden. De aanduiding 'gieterij Deventer' is nog op veel monumenten te herkennen. Naast de firma Nering Bögel waren er natuurlijk nog andere gieterijen, die dergelijk produkten leverden. Helaas zijn de catalogi van ijzergieterijen zeldzaam geworden boekwerken. De tweede helft van de eeuw heeft ons wat dit betreft méér nagelaten. Hoewel lang niet alle gieterijen 'grote monumenten' in hun catalogi opnamen, leverden zij vrijwel alle zgn. grafattributen als vlieders, staartbijtende slangen, doodshoofden met knekels, vliegende zandlopers etc. Allemaal

Detail van het grafmonument te Breda, de basis is gebarsten.

Deze gegoten graftekens, zijn de produkt-doodssymbolen, die deels afzonderlijk hun toepassing vonden of weer verwerkt konden worden in ontwerpen van grafmonumenten. Men leverde echter ook buiten de catalogus om, d.w.z. de gieterij vervaardigde ook grafmonumenten, die ontworpen waren door de architecten of anderen. Wie een bezoek brengt aan de begraafplaats in Vaassen, treft daar nog kleine, met de naam 'Van Lohuizen' voorziene monumentjes aan, die niet in de door de gieterij uitgebrachte catalogi voorkomen.

De grafmonumenten zijn in hun voorkomen opvallender dan de vlakke grafplaten, die door hun vormgeving nauwelijks in het oog springen. De uitvoering hiervan beperkt zich veelal alleen tot het aanbrengen van een eenvoudige belettering. Daarnaast zijn er ook 'rijkere' uitvoeringen van dit in wezen eenvoudige gegeven, door toevoeging van doodssymbolen als de gevleugelde zandloper, vlieders etc. De staartbijtende slang geeft door zijn sterke reliëfwerking het geheel een nader accent. Helaas blijken de meeste randlijsten, die met ijzeren pennetjes op de plaat zijn vastgezet, meestal te zijn verdwenen.

Sommige graftekens zijn keurig onderhouden, maar het merendeel is door de roestkleur reeds van verre te herkennen. De staat van onderhoud is dus over het algemeen gesproken slecht. Is onvoldoende onderhoud voor de vlakke grafplaat minder fataal, des te triester is het gesteld met wat we korthedshalve de grote grafmonumenten noemen. Deze monumenten bestaan uit losse onderdelen, die ter plekke worden gemonteerd. Met ijzeren pennen en hoekijzers werden de losse onderdelen met elkaar verbonden en vervolgens met een kap afgedekt. De naden werden met mastiek dichtgesmeerd om het inwateren te voorkomen. Onvoldoende onderhoud door de nabestaande (in sommige gevallen is de gemeente eigenaresse) heeft roestvorming vrij spel gegeven en als gevolg hiervan barsten vele monumenten letterlijk uit hun voegen. Breuken in de ijzeren platen, opengebarsten naden, vertellen de geïnteresseerde bezoeker weliswaar heel instructief hoe de samentellende constructie is maar ze biedt weinig hoop voor het behoud op langere termijn. Zou het geen aanbeveling verdienen te voorkomen dat deze zeldzame cultuuruitingen, die tevens van belang zijn in het kader van de besturing van onze monumenten van bedrijf en techniek, zonder meer worden prijsgegeven aan een voortschrijdende bouwvalligheid? Het is de ontwikkeling die op den duur de beheerder van een begraafplaats ertoe zal doen besluiten de 'rommel' maar op te ruimen. Wellicht dat beheerders bereid gevonden zouden kunnen worden te bevorderen om, zo men zich al genoodzaakt ziet tot opruiming, de graftekens tenminste te documenteren of te laten documenteren. Het zou echter nog beter zijn om te zoeken naar wegen, die ertoe kunnen leiden, dat althans een representatief gedeelte voor het nageslacht kan worden behouden.

Zo zou het een groot verlies zijn, wanneer

bijvoorbeeld het zeer zeldzame in neogotische stijl uitgevoerde grafmonument op de Noorderbegraafplaats in Assen zou verdwijnen. De huidige bemoeienis met dit monument, dat door zijn neogotische kenmerken waarschijnlijk uniek is in Nederland, beperkt zich tot het deponeren van 'afkomend oud roest' op de overkapping en zelfs deze vorm van onderhoud, wordt niet naar behoren uitgevoerd, gezien de her en der op de grond liggende fragmenten. Zo kent menige begraafplaats zijn achterafjes, waar het oude ijzerwerk op zijn laatste bestemming wacht.

Het is mijn bedoeling t.z.t. een publicatie te wijden aan de toepassing van gietijzer op de 19e-eeuwse begraafplaatsen (graftekens, toegangshekken, vazen, omheiningen etc.) Ik ben bijzonder dankbaar voor eventuele informatie over gegoten graftekens die aan de lezers bekend mochten zijn.

Drs. M.L. Stokroos
p/a Gem. bureau monumentenzorg
Amsterdam
Dirk v. Hasselsteeg 49/53
1012 NE Amsterdam

Uit het Koren- metershuis

Nieuwezijds Kolk 28
1012 PV Amsterdam
Postbus 10525
1001 EM Amsterdam
Tel. 020 - 22 52 92
Tel. 020 - 23 09 94
(ledenadministratie)
Postgiro nr. 124326

De doelstelling van Heemschut: De vereniging stelt zich ten doel de bescherming van de schoonheid van Nederland in het algemeen en van monumenten in het bijzonder.

Leden van de Bond Heemschut ontvangen het tijdschrift kosteloos:

Het lidmaatschap bedraagt minimaal:
individuele leden f 40,-
mogelijkheid voor reductie voor
65+ en 24- f 20,-
donateurs/niet individuele leden f 55,-
losse nummers f 2.50
losse nummers incl. porto f 4.60